

Vadan och varthän? Om nationalekonomiska sammanläggningsavhand- lingar

CARL HAMPUS LYTTKENS

Liksom många andra universitetsämnen har nationalekonomin förändrats en hel del de senaste 50 åren. En av de största förändringarna torde vara ett alltmer betonat fokus på att publicera sig internationellt och i de högst rankade tidskrifterna. En av de viktigare förändringarna inom forskarutbildningen i nationalekonomi har på motsvarande sätt varit övergången från avhandlingar i monografiform (böcker) till sammanläggningsavhandlingar bestående av en samling fristående artiklar.

Skiftet åskådliggörs här med data från Nationalekonomiska institutionen i Lund (tabell 1).¹ En monografi definieras för denna undersökning som en avhandling med en enda gemensam litteraturlista för hela verket, medan en sammanläggningsavhandling kännetecknas av att den har separata litteraturlistor för avhandlingens olika delar. Med denna definition av sammanläggningsavhandlingar får enskilda avhandlingar som klassificerats som monografier egentligen ses som mellanting i det att de sannolikt har planlagts som sammanläggningsavhandlingar (se Ekholm 1995).² Vid Nationalekonomiska institutionen i Lund ägde "paradigmskiftet" till samman-

läggningsavhandlingar rum 1994–96 när det gäller färdiga avhandlingar. Skiftet framstår som tämligen abrupt i tabell 1. Den första sammanläggningsavhandlingen som lades fram vid institutionen var Michael Bergmans (1992). Samma år lades fem stycken avhandlingar i form av monografier fram. Tre år senare (1995) var för första gången sammanläggningsavhandlingarna fler än monografierna (två respektive en), där den enda monografen dessutom var den nyssnämnda och svårklassificerade Ekholm (1995).

År 1996 finner vi bara sammanläggningsavhandlingar – två stycken. Från och med 1997 är sammanläggningsavhandlingarna mycket fler än monografierna (tabell 1, sista raden). Monografiepoken avslutades redan 1998 med Göran Häggs monografi om framväxten av en svensk försäkringsmarknad. Därefter har med några få undantag enbart sammanläggningsavhandlingar lagts fram.³

För att förstå sammanläggningsavhandlingarnas genombrott måste vi gå bakåt i tiden för att finna de faktorer inom t ex forskarutbildningen som förorsakat övergången bort från monografier. Ett rimligt antagande är att de individer som disputerade 1992 och framåt påbörjade sin forskarutbildning fem till sju år tidigare (hur lång tid man kunde tillbringa som doktorand var inte på långt när lika hårt reglerat som i dag; följaktligen höll många på rätt länge, kanske för att avhandlingen skulle bli så bra som möjligt).

INLÄGG

Carl Hampus Lyttkens är professor i nationalekonomi och docent i ekonomisk historia vid Lunds universitet. Hans forskning har huvudsakligen ägnats åt olika hälsoekonomiska frågor men också institutionella förhållanden i antikens Grekland, såsom skattesystemets utveckling och de politiska spelreglerna i den athenska direktdemokratin. carl_hampus.lyttkens@nek.lu.se

¹ Jag har haft tillgång till så gott som samtliga avhandlingar i nationalekonomi i Lund från år 1985 och framåt. Bortfallet av kanske en eller två avhandlingar kan knappast ha haft någon nämnvärd inverkan på de resultat som redovisas i denna lilla artikel.

² Enstaka likartade fall (sammanläggningsavhandlingar med en enda gemensam referenslista) förekommer även efter 1998, då min kartläggning slutar. Ett sådant upplägg torde i praktiken förutsätta att ingen av artiklarna i avhandlingen faktiskt publicerats före disputationen.

³ Som flera läsare av tidigare versioner av detta alster kommenterat är pendeln kanske på väg att svänga tillbaka. Den aktuella trenden där avhandlingen domineras av ett extra-långt *job-market paper* på kanske upp emot 100 sidor kan ju ses som en strävan tillbaka mot monografien.

	U Grönkvist						
Monografi- avhandlingar	T Haavisto						
	E H Maje		K Fregert				
	F M Musonda		L Hellvin				
År	J Torstensson	J Holm	S Högård	(K Ekholm)		H Falck	G Hägg
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Samman- läggnings- avhandlingar	M Bergman		P Frennberg	R Althin	K Bolin	H Asgharian	D Anderberg
				F Andersson	L Nordén	R Henricsson	L Behrenz
						P Hördahl	F Berggren
						B Liljas	H P Bermin
						L Nilsson	F Braconier
					L Pålsson Syll	P Jochumsen	
					F Sjöholm	J Lundbäck	
						K Nilsson	
						P Nystedt	
Totalt antal avhandlingar och andel	6 1/6 (17 procent)	1 0 (0 procent)	4 1/4 (25 procent)	3 2/3 (67 procent)	2 2/2 (100 procent)	8 7/8 (88 procent)	10 9/10 (90 procent)
Samman- läggnings- avhandlingar							

Tabell 1
Monografier och
sammanläggnings-
avhandlingar i nationalekonomi, Lunds
universitet, åren
1992–98

Ann: Monografiavhandling definieras här som avhandling med gemensam litteraturförteckning för hela avhandlingen. Sammanläggningsavhandling definieras följaktligen som avhandling med separata litteraturförteckningar för avhandlingens olika delar.

Källa: Egen sammanställning utifrån granskning av doktorsavhandlingar.

Detta är inte platsen att förklara den allmänna utvecklingen mot sammanläggningsavhandlingar i nationalekonomi, annat än att notera att den är förenlig med den allmänna trenden att lägga allt större vikt vid internationellt publicerade tidskriftsartiklar. Övergången till sammanläggningsavhandlingar var också ett led i strävan att snabba på forskarutbildningen och att betrakta doktorsavhandlingen som ett gesällprov och inte som ett livsverk.

Min ambition är inte heller att klargöra hur kausalitetsförhållandena ser ut. Är det förändringar på handledarsidan som driver fram en ny typ av avhandling, eller är det önskemål från doktorander som påverkar sättet att bedriva avhandlingsskrivande?

Några observationer från Lundamiljön kanske ändå kan inspirera andra att fortsätta med dessa frågor. Om vi sålunda och mycket tentativt på basis av tabell 1 utnämner åren 1994–96 till de år då paradigmskiftet inträffar i termer av färdiga avhandlingar, och kompletterar med hypotesen att en forskarutbildning normalt tog sex år på 1980-talet, blir slutsatsen att det är åren 1988–90 som är de kritiska för forskarutbildningens nya inriktning.

Detta är också ganska exakt de år då antalet disputationer i nationalekonomi i Lund sjönk till sin lägsta nivå någonsin efter införandet av den nya doktorssexamen (*PhD*) i början av 1970-talet. Under de tre åren 1988–90 finner vi endast en disputation i nationalekonomi

i Lund (Vargas-Lundius 1989).⁴ Detta kan vara en slump, men man kan också lätt tänka sig flera sätt på vilka erfarenheterna av denna period kan ha påverkat övergången till sammanläggningsavhandlingar – exempelvis mindre motstånd hos monografientusiaster, avsaknad av monografier som förebilder osv. Detta skulle kunna vara åtminstone en delförklaring till utvecklingen i Lund. Kanske monografiavhandlingarna dog ut snarare än utkonkurrerades?

Det är värt att påminna om hur mycket som har ändrats inom forskarbildningen sedan den tiden. Den enskilt största förändringen skulle jag tro är kravet på att helfinansiering ska vara klar för hela doktorandperioden innan en doktorand får antas och den därmed sammanhängande klara bortre tidsgräns som sätts för avhandlingsarbetet. Tidigare kunde doktorerandet fortsätta på obestämd tid. Erfarenheterna talar för att det går snabbare att skriva en sammanläggningsavhandling (med den kravprofil som gradvis vuxit fram) än att skriva en monografi. Gradvis alltmer bestämda gränser för tiden som doktorand och snabbare produktion av avhandlingen torde ha gått hand i hand.

Många andra faktorer kan ha spelat in i den lundensiska utvecklingen. En naturlig första fråga är om valet mellan monografi och sammanläggningsavhandling samvarierar med sammansättningen av handledargruppen. Jag har studerat gruppen huvudhandledare till Lundavhandlingar åren 1981–2000.⁵

Den genomsnittliga åldern hos huvudhandledare (vid disputationer) under denna period fluktuerar mellan 39 år (1983–84) och 57 år (1995). Det förefaller otvetydigt som att handledarna är äldre under den *senare* delen av perioden. Under tiden 1981–91 är den

genomsnittliga åldern för handledarna ett visst år bara undantagsvis över 50 år (och två gånger under 40 år). Under andra halvan av perioden (1992–2000) är handledarnas genomsnittsålder i stället bara undantagsvis lägre än 50 år och flera år är genomsnittsåldern över 55 år. Det är dock inte särskilt uppenbart hur denna ”ossifiering” av handledarna skulle kunna bidra till förklaringen av skiftet till sammanläggningsavhandlingar. Man kan också notera att resultatet är ganska känsligt för åldern hos enskilda handledare, i synnerhet som vi talar om ett begränsat antal avhandlingar per år (t ex 2,6 avhandlingar per år 1981–91).

Handledarnas födelseår (en potentiell kohorteffekt) verkar inte heller särskilt sannolik som orsak till skiftet. Föga överraskande är 40-talisterna talrika i handledargruppen, men det gäller såväl före, under som efter övergången till sammanläggningsavhandlingar. Man ska betänka att förändringar i handledargruppens sammansättning gick ganska långsamt fram till befodringsreformen år 1999, vilken ju öppnade en snabbare väg för duktiga forskare att hamna i handledande positioner (docent, professor), jämfört med det tidigare systemet, där utnämning av en ny professor förutsatte att någon äldre professor pensionerats.

Skiftet bort från monografier har förändrat avhandlingarnas karaktär högst betydligt. Enklast syns det på omfånget. Medianen för antalet sidor i en monografi i Lund var t ex ca 240 sidor under decenniet 1989–98, medan medianantalet sidor i en sammanläggningsavhandling i Lund på senaste tiden (2016–juni 2018) är ca 140 sidor, alltså omkring 100 sidor kortare. Variationen i sidantal är fortfarande betydande – från 111 till 279 sidor de senaste tre åren

⁴ En bidragande orsak kan vara att flera aktiva handledare lämnade Lund under 1980-talet, t ex Mats Lundahl (Handelshögskolan 1987) och Lars Jonung (Handelshögskolan 1988).

⁵ Vem som varit huvudhandledare har bedömts utifrån avhandlingens förord. Resultaten redovisas inte i detalj här, men finns i ett appendix, som kan erhållas från författaren.

– men avhandlingar på över 300 sidor lär det dröja innan vi får se igen.

Notera att ”längre” inte betyder ”bättre”. En monografi kräver texter som håller samman avhandlingens olika partier. Å andra sidan innehåller många av dagens avhandlingar redan publicerade artiklar, vilket ju torde vara den viktigaste enskilda kvalitetsmarkören. Att avhandlingarna numera skrivs direkt för internationell tidskriftspublicering innebär att texterna måste vara betydligt kortare jämfört med en monografiframställning. Med sammanläggningsavhandlingarnas intåg nådde för övrigt den pågående trenden mot att skriva sin avhandling på engelska sin fullbordad. Den sista (senaste?) avhandlingen i nationalekonomi i Lund skriven på svenska var Jan Peterssons (1987) analys av Stockholmsskolan.

Det förekom ibland att monografier fick internationell spridning genom att de gavs ut på internationella förlag (t ex Lundahl 1979, Hansson 1981 och Hedlund 1983), men dessa var i minoritet. Det vanliga med monografier som arbetsform var att man efter disputationen valde ut vissa delar för tidskriftspublicering. Vikten av sådan publicering betonades dock långtifrån lika starkt som i dag.

En sannolikt oväntad effekt av paradigmskiftet är att avhandlingarnas *titlar* ändrat karaktär. Monografier kunde ibland ges målande titlar som *Crisis in Soviet Agriculture* (Hedlund 1983), eller *Peasants in Distress* (Vargas-Lundius 1989). Sammanläggningsavhandlingar ställer andra krav än monografier på förmågan att finna adekvata och slagkraftiga titlar. De ingående fristående artiklarna kan ju ha ganska olika inriktning som ska täckas av en gemensam avhandlingstitel.

Min nyfikenhet på hur detta lösts

genom åren väcktes av att jag, i samband med analysen av övergången till sammanläggningsavhandlingar, i förbigående kunde konstatera att år 1998, det sista året i monografiepoken, presenterades totalt nio sammanläggningsavhandlingar och åtta (!) av dessa hade en titel som började med orden ”Essays on ...”, t ex Anderberg (1998): *Essays on Pensions and Information*. Dessförinnan hade de fyra första sammanläggningsavhandlingarna i Lund (se tabell 1) också samtliga använt formuleringen ”Essays on ...” i avhandlingens titel.

Lite efterforskningar visar att denna lösning på titelproblemet för en avhandling tycks ha behållit sin popularitet genom åren, om än i varierande grad (se tabell 2). Det finns bland de 151 sammanläggningsavhandlingar som lagts fram under perioden 1992–juni 2018 hela 58 stycken med titlar som börjar med orden ”Essays on ...”.

Om vi till dessa 58 dessutom lägger två närliggande varianter, nämligen ”Empirical Essays on ...” (tre stycken) och ”Studies on ...” (tre stycken) får vi en grupp om totalt 64 avhandlingar, det vill säga 42 procent av det totala antalet sammanläggningsavhandlingar använder ”Essays on ...”.⁶

Variationen i hur ofta ”Essays on ...” inleder avhandlingstitlar är ansevärd. Exempelvis går det aldrig mer än tre år i följd där ”Essays on ...”-titlar är i minoritet, dvs senast det fjärde året är ”Essays on ...” i majoritet igen (alternativt är situationen 50/50). I synnerhet under perioden 1995–2011 var det stora skillnader år från år i andelen avhandlingar med titlar av typen ”Essays on ...” (tabell 2). Variationen håller möjligen nu på att minska. Under åren 2012–17 ligger andelen ”Essays on ...” någorlunda stabilt mellan 25–50 procent. Det senaste hela året (2017) var andelen

⁶ Man skulle även kunna räkna med varianter som ”Empirical Studies on ...”, och de fall där uttrycket ”Essays on ...” dyker upp inne i titeln, som t ex hos Olofsdotter (1999): *Market Structure and Integration: Essays on Trade, Specialisation and Foreign Direct Investment*.

År	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Andel "Essays on ..." i procent	1/1	0/0	1/1	2/2	0/2	2/7	8/9	1/6	4/7	1/3	1/9	2/11	4/7	5/9	1/5
"Essays on ..." utgör minst 50 procent	X		X	X			X		X			X	X	X	

År	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*	Summa för perioden
Andel "Essays on ..." i procent	5/7	2/5	2/9	0/4	2/2	2/6	1/4	3/6	3/9	3/7	5/10	(3/3)	64/151
"Essays on ..." utgör minst 50 procent	X				X			X			X	X	

Ann: Sammanställningen avser alla sammanläggningsavhandlingar i nationalekonomi vid Lunds universitet.

Källa: Egen sammanställning utifrån granskning av doktorsavhandlingar.

Tabell 2

Andelen avhandlingar där titeln har formen "Essays on ..."

"Essays on ..." fem av tio (50 procent). Beträffande avhandlingarna från 2018 kan vi dock konstatera att samtliga tre avhandlingar (100 procent) som försvarades våren 2018 har "Essays on ..." i titeln (och fler lär det bli innan året är slut, om man får tro djungeltelegrafens). Åren 2012–17 representerar måhända en svårfunnen balans mellan "Essays on ..." å ena sidan och övriga titelbruk å den andra. Måne detta på något sätt avspegla ämnets interna utveckling?

Det vore intressant att få veta om avhandlingsskrivandet utvecklats likartat på andra håll i Sverige, så det är författarens förhoppning att denna lilla förstudie ska entusiasmera kollegor runtom i landet att söka sig till avhandlingssarkiven och rapportera sina fynd.

REFERENSER

Anderberg, D (1998), *Essays on Pensions and Information*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Bergman, M (1992), *Essays on Economic Fluctuations*, doktorsavhandling, Nationalekon-

miska institutionen, Lunds universitet.

Ekholm, K (1995), *Multinational Production and Trade in Technological Knowledge*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Hansson, G (1981), *Social Clauses and International Trade*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Hedlund, S (1983), *Crisis in Soviet Agriculture*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Hägg, P G T (1998), *An Institutional Analysis of Insurance Regulation: The Case of Sweden*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Lundahl, M (1979), *Peasants and Poverty*, doktorsavhandling, Croom Helm, London, och St Martin's Press, New York.

Olofsdotter, K (1999), *Market Structure and Integration: Essays on Trade, Specialisation and Foreign Direct Investment*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Petersson, J (1987), *Erik Lindahl och Stockholmskolans dynamiska metod*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

Vargas Lundius, R (1989), *Peasants in Distress*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.